

FiKiR

FİKİR

#okumakiyidir

İletişim

Sultantepe Mh.,
Cumhuriyet Cd.,
No:39/1, Fıstıkağacı
İş Merkezi
Üsküdar/İstanbul
editor@fikirktp.com
noktayayin.com

İSLAM SİYASET DÜŞÜNCESİNDE İKTİDAR: KÖKENLER VE MEŞRUIYET SORUNU

Editörler: Ömer Türker, Kamuran Gökdağ

Yayın No: 7
İslam Siyaset Düşüncesi Dizisi: 3
ISBN: 978-625-94311-9-2
Sertifika No: 53575
1. Basım, Mart 2024

Yayın Yönetmeni: Yusuf Temizcan
Dizi Editörü: Ömer Türker
Yayına Hazırlayan: Mervenur Koçak
Tasarım: Seyfullah Bayram

© Fikir Kitap

Tüm yayın hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek
tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla
çoğaltılamaz.

Baskı ve Cilt

Kitapyurdu Doğrudan Dağıtım,
Yenibosna Merkez Mah. Cemal Ulusoy Cad.
No: 43 Bahçelievler/İstanbul
kdd.kitapyurdu.com (Sertifika no: 40675)

**İSLAM SİYASET
DÜŞÜNCESİNDE İKTİDAR**
Kökenler ve Meşruiyet Sorunu

Editörler
Ömer Türker, Kamuran Gökdağ

FİKİR

İçindekiler

Önsöz	vii
Giriş	1
Platon'da İktidarın Kuruluşu: Kökenler ve Meşruiyet Sorunu	7
<i>Ahmet Ayhan Çitil</i>	
Aristoteles'te İktidar Sorunsalı	19
<i>Hulusi Ertuğrul Umudum</i>	
Emevi ve Abbasi Dönemi Siyasetnamelerinde İktidarın Kuruluşu: Kökenler ve Meşruiyet	33
<i>Selahattin Polatoğlu</i>	
Mâtürîdî Gelenekte İktidarın Kuruluşu	55
<i>Şaban Ali Düzgün</i>	
Eşarî Gelenekte Siyasi İktidar Düşüncesi	77
<i>Ömer Türker</i>	
Câhız'da Siyasal İktidar: Kaynakları, Kuruluşu ve Görevleri	97
<i>Yunus Cengiz</i>	

Fârâbî'nin Siyaset Düşüncesinde Kurucu Siyasi Otoritenin Kökeni ve Meşruiyeti Sorunu	123
<i>Hatice Umut</i>	
İlk Ahkâm-ı Sultâniyye Eserlerinde Siyasi Liderliğin Kuruluş ve Elde Ediliş Biçimleri	147
<i>Müddessir Demir</i>	
İbn Haldun'da Siyasal İktidar: Kökeni ve Meşruiyeti Sorunu	175
<i>Kamuran Gökdâğ</i>	
Dizin	193
Özgeçmiş	199

Önsöz

İktidar meselesi gerek klasik gerek modern dönemde siyaset düşüncesinin kalbinde yer alır. Hatta bir bütün olarak siyaset düşüncesi, iktidarın çeşitli açılardan ele alınması olarak dahi okunabilir. İktidarın nasıl kurulduğu, hangi köklere dayandığı, hangi araçlarla meşrulaştırıldığı, kavramsal parçası olmasa bile onsuz düşünülemez olduğu unsurların neler olduğu ve iktidara nasıl ulaşılacağı soruları, siyaset düşünürlerinin daima gündeminde olmuştur. İktidar kavramı özellikle modern dönemin siyasi ve içtimai şartları doğrultusunda dikkate değer bir şekilde geliştirilmiştir. Neredeyse her türlü ilişkinin bir iktidar ilişkisi olarak kavrandığı modern dönemde geliştirilen iktidar teorileri, klasik döneme nispetle kökten farklılaşmışlardır. İslam'da siyasi düşüncenin teorik veya pratik seviyede üretimine iştirak eden bütün zümreler kaçınılmaz olarak iktidar hakkında yukarıda dile getirilen sorulara cevap aramışlardır. Dolayısıyla İslam'da siyasi düşüncenin tarihi, iktidar sorununa dair oldukça zengin bir muhtevaya sahiptir. Kelamcılar, fakihler, muhaddisler, sufiler, filozoflar, tarihçiler ve farklı seviyede yöneticiler bu meseleyi muhtelif açılardan ele almışlardır.

Bugün İslam siyaset düşüncesi kapsamında değerlendirilen farklı geleneklere ve düşünörlere dair akademik çalışmaları olmakla birlikte, maalesef konu hakkındaki birikimimiz, bu düşüncenin derinliğini kavramak bir yana, söz konusu çeşitliliği temsil eder seviyede dahi değildir. İşte bu eksikliği gidermeye dönük bir adım olması amacıyla İlmi Etüdlere Derneği bünyesinde yürütölen “İslam Siyaset Düşüncesi Projesi” kapsamında 10 Haziran 2023’te “İktidarın Kuruluşu: Kökenler ve Meşruiyet” başlığıyla bir çalıştay düzenledik. Elinizdeki kitap, bu çalıştayda sunulan metinlerin müzakereler ve editöryal okumalar neticesinde ikmal edilip bir kitap bölümüne dönüştürölmesiyle hazırlandı. Sunum yapan bir kısım hocalarımız bölümlerini bu baskıya yetiştiremediler ama sonraki baskılarda onların makalelerini de bu çalışmaya dahil etmeyi umuyoruz.

Bu vesileyle talebimizi geri çevirmeyip çalışmaya katılan, sunum yapan ve sunumlarını kitap bölümüne dönüştüren hocalarımıza minnettarız. Onların özverili çalışmaları olmasaydı bu kitap ortaya çıkmazdı. Ayrıca “İslam Siyaset Düşüncesi Projesi”ne maddi destek veren Sultanbeyli Belediye Başkanı Hüseyin Keskin ve kültür ekibine; projeye ev sahipliği yapan İlmi Etüdlere Derneği yetkililerine ve kitabın yayına hazırlanmasında emeği geçen Nokta Yayın Grubu çalışanlarına teşekkür ediyor ve çalışmanın hem İslam düşünce geleneğinde iktidarın kökenleri ve meşruiyetine dair çalışmalara hem de İslam düşünce geleneğinden hareketle veya bu geleneği dikkate alarak iktidar üzerine tefekkür çabalarına katkı sağlamasını diliyoruz.

Ömer Türker, Kamuran Gökdağ

Giriş

Bir din olarak İslam, esasında, Kur'an ve Sünnet'e dayalı bazı aşkın-teorik ilkeler ve bu ilkelerin uzlaştığı sosyo-politik koşullar eşliğinde "iktidar"ı, "yönetim"i ya da daha kuşatıcı bir ifadeyle "siyaset"i, kendisinin ayrılmaz bir parçası olarak kabul eder. Bu sebeple İslam düşüncesi kapsamına giren neredeyse tüm ilimlerde, şu ya da bu ölçüde, siyasete müteallik bir içerik bulmak mümkündür. Yani, İslam siyaset düşüncesi, İslam düşüncesi kapsamına giren neredeyse tüm ilimlerin ve geleneklerin gelişmesinde şu ya da bu ölçüde bir pay sahibidir. Bu paylardan biri Hz. Peygamber'in vefatıyla birlikte sona eren vahyin aşkın kökeninde saklı kurucu teorik ilkelere dayalı, diğeri ise yine Hz. Peygamber'in vefatıyla birlikte İslam'a özgü ilimler-öncesi bir zaman ve mekan aralığında oluşan siyasi boşlukta içkin pratik belirleyenlere dayalı çift kökenli bir mantık biçiminde işliyor gibidir. Bu sebeple Hz. Peygamber'in vefatı ve ardından Hz. Ebu Bekir'in halife seçilmesi durumu, İslam siyaset düşüncesinin en önemli anını temsil eder. Çünkü bu olay, sosyo-politik alanın doğası gereği ayrıcalıklı kurucu öznesi olan Hz. Peygamber'in vefatıyla birlikte, peygamberin

dışındaki bir kişinin, yani ayrıcalıklı ya da aşkın bir desteğe doğrudan sahip olmayan kişi veya kişilerin iktidarın faili olma koşullarına ilişkin tartışmaların yapıldığı tüm “an”(-lar)ın temsil edildiği bir an veya siyasi bir arke gibidir.

Peki, vahiy gibi aşkın bir desteğe ya da doğası gereği herhangi bir ayrıcalığa doğrudan sahip olmayan insanı, genel olarak sosyo-politik alanın daha özel olarak ise iktidarın faili kılan teorik ve pratik koşullar nelerdir veya hangi koşullar bu tür kişilerin siyasi faillik durumunu mümkün ve meşru kılar? Bu soru, yukarıda bahsettiğimiz temsili “an”da oluşan tartışmaları ve bu tartışmaların sonraki dönemlerde çeşitli literatürlere ayrışarak oluşan İslam siyaset düşüncesindeki iz-düşümlerini özetleyen ve onun içinde konumlanan teorik perspektiflerin benzerlik ve farklılıklarına ilişkin pek çok sorunun da cevabını mümkün kılan üst bir soru olarak düşünülebilir. İslam siyasi düşünce gelenekleri arasındaki esas problemler, farklılıklar, çatışmalar ve rekabet görüntüleri de onların bu “an”(lar)a ilişkin yorum farklılıklarına dayanmaktadır. Bununla birlikte -birçok ilme dağılan bu siyasi içeriğin tümünü tespit edip ortaya koymak ancak çok yönlü, uzun soluklu ve kuşatıcı çalışmalarla mümkün olacağından- biz burada sadece İslam siyaset düşüncesinin yoğunlaştığı bazı literatürleri nispeten özet bir şekilde incelemekle yetinmek zorundayız. İşte bu soruya özet ve genel bir cevap oluşturma gerekçesiyle 10 Haziran 2023 tarihinde İlmî Etüdler Derneği’nde “İktidarın Kuruluşu: Kökenler ve Meşruiyet” başlığıyla düzenlenen çalışmaya sunulan makalelerin yeniden gözden geçirilerek yayına hazırlanmasıyla oluşan bu kitap, yukarıda söz konusu edilen sorunun, başta kelim ve felsefe gelenekleri ile sistem kurucu düşünürleri olmak üzere genelde İslam siyaset düşüncesi gelenekleri tarafından nasıl cevaplandırıldığını araştırıyorlar.

Kitabın ilk iki makalesi İslam siyaset düşüncesinin Antik Yunan'a uzanan felsefi kaynakları bağlamında yukarıdaki soruya bir cevap oluşturmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda Ayhan Çitil'in "Platon'da İktidarın Kuruluşu: Kökenler ve Meşruiyet Sorunu" isimli makalesi, İslam siyaset düşüncesi geleneklerini önceleyen Platon açısından soruyu mercek altına almaktadır. Platon'un *Devlet* başta olmak üzere siyasi düşünce tarihindeki temel tartışmaların belirleyici eserleriyle İslam filozofları arasındaki erken ve yakın ilişki dikkate alındığında, Platon'un bizatihi kendisinin iktidarın kökeni ve meşruiyetini nasıl açıkladığına dair bir soruşturmanın bu kitap açısından taşıdığı önem oldukça büyüktür. Ayhan Çitil, Platon'un siyasi diyaloglarından hareketle çeşitli ikilikler tespit etmekte ve bu ikilikler bağlamına yerleşen siyasi tartışmaların ve içeriklerin bir olgu ve kavram olarak iktidarla nasıl ilişkilendiklerini ortaya koymaktadır.

Kitabın ikinci makalesi hem Yunan siyasi düşünce geleneği hem de İslam felsefi siyaset geleneği açısından Platon'un adeta zorunlu bir tamamlayıcısı mahiyetinde olan Aristoteles açısından aynı soruya bir cevap oluşturmaya çalışmaktadır. Hulusi Ertuğrul Umudum'un "Aristoteles'de İktidar Sorunsalı" başlığıyla kaleme aldığı bu makale bir taraftan Aristoteles'in siyasi analizleri bakımından Platon'dan nasıl ayrıştığını ortaya koymaya çalışırken diğer taraftan bir olgu ve kavram olarak iktidarın Aristoteles sisteminin diğer kavramlarıyla ilişkisi kurularak Aristoteles'in bizatihi kendisine özgü bağlamı tespit etmeye çalışmaktadır.

Kitabın üçüncü makalesinde Selahattin Polat, Emevi ve Abbasi döneminde kaleme alınmış siyasetnamelerde iktidarın kuruluşu, kökenleri ve meşruiyeti sorununa

yaklaşımları ele almaktadır. Polat siyasetnamelerin iktidarı kavramsal boyutta temel ilkelere işaretle ve ögüt çerçevesinde incelediğini, iktidarın kökenlerinin toplumu birleştirici güçte yattığını göstermektedir.

Kitabın takip eden dördüncü makalesi soruya kelimeler gelenekleri açısından bir cevap oluşturmaya çalışmaktadır. Şaban Ali Düzgün'ün "Mâtürîdî Gelenekte İktidarın Kuruluşu" başlıklı makalesi, önce Mâtürîdî gelenekteki siyasi içerik, kavram veya terimleri tespit etmekte ardından ise Mâtürîdî ve Mâtürîdîliğin önemli isimleri açısından özellikle iktidar ve siyasal liderlik kavramlarını hem varlık koşulları hem de yeterlilik koşulları bağlamında sorunlaştırılmaktadır. Bununla birlikte Düzgün bu makalede, siyasi liderliğin tayin ve tespiti konusundaki tarihsel bazı sorunlar kapsamında Mâtürîdîliğin, özellikle de Şii gelenekle hesaplaşarak, nasıl kendisine özgü bir yaklaşım geliştirdiğini göstermeye çalışıyor.

Ömer Türker ise aynı soruya Eşarî gelenek açısından bir cevap vermeye çalışmaktadır. Türker'in "Eşarî Gelenekte Siyasi İktidar Düşüncesi" isimli makalesi, öncelikle, -her ne kadar Eşarîliğin teolojik bazı konular bakımından belirgin ve kendisine özgü bir yaklaşımından söz edilebilse de- siyasi bazı konularda Eşarîliğin geçekten kendisine özgü bir yaklaşımının bulunup bulunmadığını, eğer varsa bunun belirleyicisi olabilecek temel kriterlerin neler olduğunu sormaktadır. Ardından Türker, kelimeler geleneklerindeki çeşitli teoriler, kavramlar, isimler ve eserler üzerinden hem Eşarîliğin kendisine özgülüğü sorununu hem de onun iktidarın kaynağı ve meşruiyeti sorunlarıyla nasıl ilişkilendiğini göstermeye çalışıyor.

Kelam geleneklerini araştıran altıncı makale genel olarak Mutezili gelenek özel olarak ise bu geleneğin önemli isimlerinden Câhız açısından konuyu değerlendirmektedir. Yunus Cengiz'in "Câhız'da Siyasal İktidar: Kaynakları, Kuruluşu ve Görevleri" başlığıyla kaleme aldığı bu makale, bir taraftan iktidar ile insan doğası arasındaki ilişkinin başta Câhız olmak üzere erken dönem Mutezili kelimcilerin metinlerinden itibaren nasıl kurulduğunu göstermekte diğer taraftan bu ilişkinin sosyo-politik gereklikleri ve yetkinliklerinin neler olduğunu ortaya koymaktadır.

Sorunun İslam felsefi siyaset geleneğindeki karşılığını ise Hatice Umut araştırmaktadır. Umut "Fârâbî'nin Siyaset Düşüncesinde Kurucu Siyasî Otoritenin Kökeni ve Meşruiyeti Sorunu" başlıklı bir makaleyle, yukarıdaki sorunun cevabını, felsefi siyaset geleneğinin kurucu ismi Fârâbî üzerinden araştırmaktadır. Bu bağlamda makale, önce iktidarın temel gerekçelerinin ardından ise Fârâbî üzerinden onun yetkinlik koşullarının neler olduğunu göstermektedir. Bu makale, bir taraftan İslam felsefi siyaset geleneğinin, -önceki bölümlerde incelenen- hem Platon ve Aristotelesle hem de kelam gelenekleriyle benzerlik ve farklılıklarını ortaya koyuyor diğer taraftan Fârâbî ile birlikte başlayan bu geleneğin kendisine özgü kavramsal haritasını ve temel tartışma alanlarını tespit ediyor.

Kitabın takip eden makalesi ise ilk *Ahkâm-ı Sultaniye* eserleri bağlamında konuyu değerlendirmektedir. Müddesir Demir'in "İlk Ahkâm-ı Sultâniyye Eserlerinde Siyasî Liderliğin Kuruluş ve Elde Ediliş Biçimleri" başlığıyla kaleme aldığı bu makale, fıkhi siyaset geleneğinin kurucu iki ismi Maverdî ve Cüveynî üzerinden iktidarın kökeni ve daha ağırlıklı olarak ise meşruiyeti meselesini araştırıyor.

Demir bu makalede, siyasi iktidara ilişkin, felsefe ve özellikle de kelimeler geleneklerinde belirlenen teorik ilkelerin sosyo-politik pratik koşullarla hukuki ilişkisinin nasıl olduğunu bu iki düşünür üzerinden cevaplamaya çalışmaktadır. Bu makale, tarihsel bazı pratiklerin de gelişmesiyle birlikte bir tür tadil ve uzlaşma ihtiyacına hukuki bir açıklama getirmeye çalışıyor.

Kitabın son makalesi ise iktidarın kuruluşu, kökeni ve meşruiyet biçimleri bakımından, önceki geleneklerin hemen hepsinin ihtiva ettiği normatif boyutu dışarıda bırakarak, daha çok tarihsel ve realist bir açıklama getirmeye çalışan İbn Haldun'un yaklaşımını ortaya koymaktadır. Kamuran Gökdağ'ın "İbn Haldun'da Siyasal İktidar: Kökeni ve Meşruiyeti Sorunu" ismiyle kaleme aldığı bu makale, önce İbn Haldun bağlamında iktidarın kaynağı ile meşruiyetini iki ayrı sorun olarak kuruyor ardından ise bunların her birini ilişkili kavramlar eşliğinde tartışarak aralarındaki ilişkiyi gösteriyor.

Böylece kitapta İslam siyaset düşüncesinin birbirinden farklı olmakla birlikte birçok bakımdan biri diğerinin tamamlayıcı parçası mahiyetinde olan temel yaklaşım ve perspektifleri genel hatlarıyla ele alarak bu alandaki tartışmaların farklılık ve benzerliklerinin gösterilmesi amaçlanmıştır. Kuşkusuz kitabın sonraki baskılarda tamamlanmayı bekleyen bazı eksiklikleri bulunmaktadır. Fakat bu haliyle İslam siyaset düşüncesinde iktidarın kökeni ve meşruiyeti hakkında tefekkür için bir zemin oluşturmaktadır.

Ömer Türker, Kamuran Gökdağ